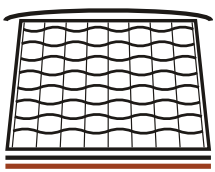
WARIES MISDAADREEKS · Nº 028

Vlechtwerk in Weststellingwerf

Een onderzoek naar de Lindesmokkel van 1890

HISTORISCH ONDERZOEKSRAPPORT

dr. M. Kloosterboer

UITGEVERIJ WARIES

WARIES MISDAADREEKS

Aan de lezer

U hebt een onderzoeksrapport in handen, geen roman. Een historicus, dr. Marten Kloosterboer, kreeg in 2026 een schoenendoos met familiepapieren te zien, en ging daarna een half jaar lang door archieven, krantenbanken en zolders. Wat hij vond, was een smokkelbende die tussen 1886 en 1890 jenever en tabak uit Drenthe via de Vaart en de Linde naar Kuinre bracht, verstopt in de dubbele bodems van Noordwolder manden. En hij vond een man die in september 1890 verdronk, en van wie iedereen zei dat hij dronken was.

Het rapport is opgebouwd zoals historici dat doen: hoofdstukken met uitleg, voetnoten met de herkomst van elk stuk, en letterlijke transcripties van de archiefstukken zelf. Die transcripties zijn uw eigenlijke bewijsmateriaal. Ze zijn geschreven door mensen die iets te verbergen hadden, door mensen die iets verkeerd begrepen, en door een paar mensen die gewoon hun werk deden.

De onderzoeker trekt in de lopende tekst bewust geen eindconclusie over de dood van Roelof Brink. Op verzoek van de uitgeverij heeft hij die conclusie in een gesloten envelop gestopt: het verzegelde deel achterin. Probeer eerst zelf.

UW OPDRACHT

Lees het rapport, bestudeer de bijlagen en beantwoord de volgende zes vragen. Elk antwoord moet u kunnen onderbouwen met minstens twee stukken uit het boek.

1. Wie gaf leiding aan de smokkel via de dubbele bodems?

2. Wie schreef de anonieme brief van 18 augustus 1890 aan de commies te Kuinre?

3. Waar stierf Roelof Brink, en omstreeks hoe laat?

4. Wie heeft Roelof Brink gedood?

Inhoud

VOORWERK

Aan de lezer ... 3
Personen in dit rapport ... 6
Voorwoord: over dit rapport ... 8

HET RAPPORT

1 Een doos uit Steenwijk ... 10
2 Het dorp, de Vaart en de rivier ... 13
3 De vondst bij Kuinre ... 18
4 Het bodemboekje ... 24
5 Een naam op een kaartje ... 27
6 Een die het goed meent ... 32
7 Mensen aan de Vaart ... 35
8 Kermis in Wolvega ... 38
9 Een verdrinking aan de Vaart ... 43
10 Een dokter die slecht sliep ... 48
11 Wat Wolvega die nacht opschreef ... 51
12 Wat er achterbleef ... 54
13 Wat vaststaat en wat niet ... 63
Bronnen en afkortingen ... 67

VOOR DE LEZER

Werkblad 1: de avond van 3 september ... 68
Werkblad 2: de betrokkenen ... 70
Antwoordformulier ... 72
Hints in drie niveaus ... 73
Verzegeld ... 76
De oplossing ... 77
Nawoord ... 83

TER ORIËNTATIE

Personen in dit rapport

Een overzicht van de mensen die in de stukken voorkomen. De volgorde zegt niets over hun rol. Wie wat deed, moet u uit de stukken zelf opmaken.

AAN DE VAART, 1890

NAAM	JAREN	WIE
Roelof Brink	1859-1890	mandenmaker te Noordwolde, aan de oostzijde van de Vaart
Aaltje Brink-Hoving	1863-1938	zijn vrouw; drie kinderen
Geesje Lok, wed. Zandstra	1842	herbergierster van De Wilgenhof en tenenhandelaarster, aan de Vaart
Willem Zandstra	1866	haar zoon; landbouwer en pikeur
Sietse Hoekstra	1867	inwonend knecht bij de wed. Zandstra
Harm Mulder	1851	schipper van de praam *Hoop doet Leven*
Lammert Veenstra	1848	paardenkoopman, Drentseweg
Jan Hendrik Oosterhof	1845	koopman in vlechtwerk, firma Wed. J. Oosterhof & Zn.
Jantje Oosterhof-Bakker	–1888	zijn moeder, naamgeefster van de firma

AMBTENAREN, GETUIGEN EN ANDEREN

NAAM	WIE
Bartele de Haan	commies der accijnzen te Kuinre
Evert Lankhorst	commies tweede klasse te Kuinre
Rienk Bosma	gemeenteveldwachter te Noordwolde
Jan Kooistra	gemeenteveldwachter te Wolvega
dr. Anne Smeding	geneesheer te Noordwolde; zijn broer Pieter is arts in Leeuwarden
Tjalling Jelsma	veearts te Wolvega
Hendrik Wijnstra	hoefsmid te Noordwolde
K. Ensing	drukker te Steenwijk
Klaas Hofman	veenarbeider te Noordwolde
Durk Kuipers, Jelle Postma	gasten in De Wilgenhof
Jentje Kuipers	zoon van Durk, in 1890 elf jaar oud
Ruurd Visser	kastelein van De Gouden Zweep te Wolvega
Jacob Dekker	veehandelaar uit Nijeholtpade

VOORWOORD

Over dit rapport

Noordwolde en Leeuwarden, september 2026

Dit rapport is geschreven in opdracht van de Stichting Lindestreek Erfgoed, die mij in januari 2026 vroeg een bescheiden studie te maken naar "de smokkelverhalen rond de Linde". Zulke verhalen bestaan in elk grensdorp. Ze gaan over kommiezen die in de sloot vielen, over jenever in melkbussen en over een grootvader die altijd net iets meer geld had dan hij met manden kon verdienen. Meestal zijn ze niet te controleren, en meestal is dat ook niet de bedoeling.

Dit verhaal bleek wel te controleren, en dat was niet altijd een prettige ervaring. Wat begon als een studie naar een vergeten vorm van huisnijverheid, eindigde bij een sterfgeval dat in 1890 als ongeluk werd ingeschreven en dat, naar mijn overtuiging, geen ongeluk was. Ik ben historicus en geen rechter. Alle betrokkenen zijn al lang dood; niemand kan zich nog verdedigen. Ik heb daarom gedaan wat een historicus kan doen: de stukken zo volledig en zo letterlijk mogelijk op tafel leggen, uitleggen waar ze vandaan komen, en aangeven waar ze elkaar tegenspreken.

De uitgeverij die dit rapport voor een breder publiek uitbrengt, vroeg mij één ding: mijn eigen conclusie over de dood van Roelof Brink niet in de lopende tekst te zetten, maar achterin, verzegeld. De lezer moet de kans krijgen zelf te oordelen. Ik heb daarmee ingestemd, op voorwaarde dat er niets wordt weggelaten wat ik zelf voor die conclusie nodig had. Alles wat ik weet, staat in dit boek.

Ik transcribeer de archiefstukken letterlijk, met de spelling en de interpunctie van het origineel, ook waar die afwijkt van wat in 1890 gebruikelijk was. Ik heb bewust geen "[sic]" toegevoegd: wie spelfouten aanstreept, gaat ze ook interpreteren, en dat laat ik aan de lezer. Onleesbare of ontbrekende passages geef ik aan tussen vierkante haken.

HOOFDSTUK 1

Een doos uit Steenwijk

Aanleiding, bronnen en werkwijze

Op een dinsdagmiddag in februari 2026 zette mevrouw Ineke Brink een schoenendoos op de tafel van de leeszaal waar ik toen werkte. De doos was van een merk dat al lang niet meer bestaat, en er zat een elastiek omheen dat bij de eerste aanraking brak. "Van mijn overgrootvader," zei ze. "Hij is verdronken toen hij dronken van de kermis kwam. Dat zei de familie altijd. Mijn oma zei er dan achteraan: maar hij dronk niet."[1]

Die laatste zin is de reden dat dit rapport bestaat.

De overgrootvader heette Roelof Brink. Hij werd geboren op 11 mei 1859 in Noordwolde, werkte als mandenmaker, trouwde in 1884 met Aaltje Hoving en had drie kinderen: Hendrik (1885), Grietje (1887) en Jan (1889). Hij stierf op woensdagavond 3 september 1890 en werd de volgende ochtend gevonden in het water bij de monding van de Vaart in de Linde, ten zuiden van het dorp. Hij was 31 jaar oud.[2]

DE INHOUD VAN DE DOOS

De doos bevatte zeven soorten stukken. Ik heb ze genummerd zoals ze nu in de collectie zijn opgenomen.[3]

NR.	OMSCHRIJVING	PERIODE
1	Zakboekje in zwart wasdoek, 9 x 14 cm, ca. 60 beschreven bladzijden, in potlood; door de familie "het bodemboekje" genoemd	1887–1890
2	Zilveren zakhorloge met ketting; glas gebarsten, wijzers vastgeroest	vóór 1890
3	Klein briefje in potlood, gevouwen, op een afgescheurde strook bedrukt papier	1890
4	Trouwboekje R. Brink en A. Hoving	1884

1. Gesprek met mevrouw I. Brink, Steenwijk, 17 februari 2026; aantekeningen van de auteur.

2. Bevolkingsregister Weststellingwerf, Noordwolde, deel 1880–1890, fol. 212; zie ook de overlijdensakte, hoofdstuk 9.

5	Lidmaatschapskaart Afschaffersvereniging Helder Water, op naam van R. Brink	1888
6	Rekening begrafenis, ondernemer J. de Wit, Noordwolde	1890
7	Losse knipsels, kwitanties en een foto van Aaltje Brink-Hoving op hoge leeftijd	1890–1938

Het zakhorloge is het eerste wat je pakt, en het laatste waar je iets van verwacht. Het staat stil. De familie heeft het nooit laten maken. "Zo is het uit het water gekomen," zei mevrouw Brink, "en zo is het gebleven." Ik kom op de stand van de wijzers terug in hoofdstuk 9, waar het verslag van de lijkschouwing een stem krijgt.

Het bodemboekje is het hart van de doos. Het is geen dagboek. Het is een rekenboekje van iemand die weinig schreef en veel telde: data, aantallen, bedragen, en af en toe een zin. Lange tijd begreep de familie er niets van. Er staat in dat Roelof Brink "bodems" maakte en dat hij daarvoor werd betaald door iemand die hij "de Wed." noemt. Een mandenmaker maakt bodems, dat is niet vreemd. Vreemd is dat die bodems veel beter werden betaald dan de manden waar ze in zaten.

Het boekje is in hoofdstuk 4 grotendeels getranscribeerd. Het briefje bespreek ik pas als de andere stukken bekend zijn, in hoofdstuk 12; het is te klein om zonder context iets te zeggen, en ik wil voorkomen dat het meer gewicht krijgt dan het verdient.

VAN FAMILIEVERHAAL NAAR VRAAG

Twee dingen maakten van een familieherinnering een onderzoeksvraag. Het eerste was de lidmaatschapskaart van de afschaffersvereniging: Roelof Brink had in 1888 schriftelijk beloofd geen sterkedrank meer te gebruiken. Het tweede was een korte vermelding in een register van de rechterlijke archieven die ik bij toeval vond toen ik naar iets anders zocht: een strafzaak uit het najaar van 1890 tegen een schipper uit Noordwolde, "wegens vervoer van gedistilleerd zonder geleidebiljet, verborgen in manden met dubbelen bodem".[4]

3. Collectie Brink, Stichting Lindestreek Erfgoed (bruikleen I. Brink, 2026), nrs. 1–7. Hierna: Coll. Brink.
4. Rechterlijk archief, rolregister strafzaken 1890, nr. 412 (zaak H. Mulder). Het dossier zelf, met proces-verbaal en bijlagen, wordt besproken in hoofdstuk 3 en 6.

HOOFDSTUK 2

Het dorp, de Vaart en de rivier

Noordwolde en de Linde omstreeks 1890

Wie vandaag door Noordwolde rijdt, ziet een rustig dorp aan de rand van Friesland, tegen Drenthe aan, met een brede Hoofdstraat en een opvallend gebouw met chaletachtige details: de voormalige Rijksrietvlechtschool, gebouwd in 1910 en 1911, waarin sinds het begin van deze eeuw het Nationaal Vlechtmuseum is gevestigd. Dat museum vertelt het verhaal van een dorp dat bijna een eeuw lang van het vlechten leefde. Ik heb er in maart 2026 een middag doorgebracht, met een notitieboek en een duimstok, voor een vraag die het museum zelf nooit gesteld zal hebben: hoe maak je een dubbele bodem die niemand ziet?[5]

Het antwoord is eenvoudiger dan ik dacht. Een grote tenen mand, zoals een was- of bakkersmand, wordt van onderen naar boven opgebouwd: eerst de bodem, een kruis van stevige staken waar tenen omheen worden gevlochten, dan de opstaande staken voor de wand, en dan de rand van de bodem, die met een aantal "slagen" wordt dichtgevlochten. Wie twee bodems boven elkaar maakt en de ruimte ertussen een paar centimeter hoog laat, heeft een holte die je van buiten niet ziet, zeker niet als de mand vol ligt met wasgoed, brood of andere manden. Wat je wel merkt, is het gewicht. Daarom moest de vulling plat zijn en de mand groot.

EEN DORP DAT VLOCHT

Noordwolde ontstond in de middeleeuwen aan de rand van de Lindevallei, waar de oude Heerenweg (nu de Hoofdstraat) en een vaart elkaar kruisten. Die vaart, de Noordwolder Sloot, werd in 1642 gegraven om turf af te voeren naar de Linde, en kreeg later de naam Kolonievaart, naar de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid

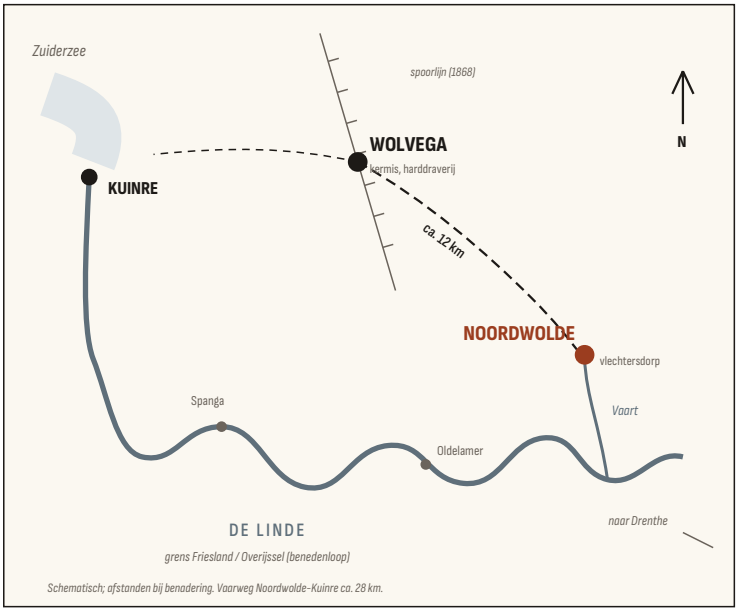
5. Bezoek aan het Nationaal Vlechtmuseum, Noordwolde, 12 maart 2026. Het museum en zijn collectie hebben uiteraard niets met de zaak in dit rapport te maken; ik bezocht het om de techniek van het vlechten te leren begrijpen.

die in de negentiende eeuw even verderop in Drenthe werden gesticht. In de stukken uit 1890 heet ze kortweg "de Vaart", en zo zal ik haar ook noemen.[6]

Rond het midden van de negentiende eeuw verschoof het werk in Noordwolde van de turf naar het vlechtwerk. Volgens de overlevering leerde een Duitse veenarbeider de dorpelingen omstreeks 1825 manden vlechten van wilgentenen; later kwam het riet erbij, en tegen het einde van de eeuw maakten de Noordwolders jaarlijks tienduizenden rieten stoelen. In 1890 was het vlechten vooral thuiswerk. Gezinnen vlochten in de keuken of in een schuurtje achter het huis, en verkochten hun werk aan een handvol "fabrikeurs" die de manden en stoelen opkochten, labelden en verder verkochten. Het was hard werk voor weinig geld. Een mandenmaker die het hele jaar doorwerkte, verdiende in een goede week vijf of zes gulden.

De grondstof kwam van ver en van dichtbij. Tenen werden in de winter gesneden, in bossen gebonden en verkocht door tenenhandelaars. Om "witte" of "bruine" tenen te krijgen, moest de bast eraf: in het voorjaar door ze in het water te laten uitlopen, of op elk moment van het jaar door ze te koken en dan te schillen. Dat schillen gebeurde vaak buiten, aan het water, en de bast ging dan het water in. Wie in die tijd langs een tenenschuur aan de Vaart liep, zag de schilfers in het water drijven als losgeraakte veren.

6. Voor de algemene geschiedenis van Noordwolde heb ik gebruikgemaakt van de gangbare naslagwerken over de Stellingwerven; de details over de Vaart in 1890 komen uit de stukken zelf.

KAART 1 *Situatieschets van de streek rond 1890: Wolvega, Noordwolde, de Vaart, de Linde en Kuinre. Over de weg is het van Wolvega naar Noordwolde ongeveer 12 kilometer; te voet een goede twee uur, met paard en licht wagentje veel minder.*

DE LINDE VÓÓR 1922

De Linde zelf zag er in 1890 heel anders uit dan nu. Tussen 1922 en 1927 werd de rivier gekanaliseerd: rechtgetrokken, verdiept en van haar bochten ontdaan. In 1890 kronkelde ze nog door het veen, van Tronde langs het zuiden van de Stellingwerven naar Kuinre, waar ze in de Zuiderzee uitkwam. Op haar benedenloop vormde ze de grens tussen Friesland en Overijssel. Platbodems, pramen en turfschepen voeren er af en aan, gezeild, geboomd of gejaagd. Een praam deed over de ruim 28 kilometer van Noordwolde naar Kuinre, met al die bochten, al gauw een dag.

Voor een smokkelaar had die route twee voordelen. Ze was alledaags: honderden manden gingen elke maand legaal over het water naar Kuinre, en vandaar verder. En ze liep langs een grens, waar het toezicht van de ene kant niet altijd wist wat het toezicht van de andere kant deed.